

هەلویستنی هەریمی و نیفدەوله تی ژ هەلبژارتنن ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستانی (1992)

هەلکەفت عبدالواحد صالح و خلیل مصطفی عثمان

کولێژا زانستین مروفایەتی، زانکویا دهوک، هەریما کوردستانی-عیراق

((میژووویا وەرگرتنا قەکولینی: 25 ایلول، 2021، میژووویا رەزامەندی بە لاکرێتی: 31 جریا ئیکتی، 2021))

پۆختە

قوناغا دناقبەرا سالیین 1991 – 1994ئ، قوناغەکا گرنگە ژ دیرۆکا بزاقا رزگارێخوازیا کوردی ل کوردستانا عیراقی، د ئەق قوناغیدا بەرەیی کوردستانی پلانا ئەنجامدانا سەرهلدانا سەرتاسەری ل کوردستانا عیراقی داریژت و سەرهلدان وەک پروسەیهکا نیشتمانی و جەماوەری ل هەمی باژیر و باژیرکین کوردستانی هاتە ئەنجامدان. بەلێ ژبەر بارۆدوخی نیفدەوله تی و کیماسیین نافخویی بین سەرهلدانا بەرا 1991ئ، هیدی هیدی باژیر و باژیرکین کوردستانی ژ ترسا ئەنجامدانا کارین نەمرۆفایەتی هاتنە قالاکرن و کوچا ب کۆم هاتە ئەنجامدان، کو دەنگەدانهکا نیفدەوله تی ژێ دروست بوو. پستی ئەقان رویدانان ل 5 نیسانا 1991ئ بریارا 688 یا ئەنجومەنی ئاساییشا نیفدەوله تی و ل 17 – 23 نیسانا 1991 دانا هێلا (36) یا ئارامیی بو پاراستنا ئاساییشا کوردستانا عیراقی دەرکەفتن. ئەق چەندی دلبقە رەخساند هەلبژارتنن ئەنجومەنی نیشتمانی یی هەریما کوردستانی ل 19ئ گولانا 1992 بەینە ئەنجامدان و ئیکەم ئەنجومەنی وەزیران یی کوردستانی ل 4ئ تیرمەها 1992 بەیتە دامەزراندن. حکومەتا عیراقی ب چەندین ریکان دژایەتیکرنا هەریما کوردستانا عیراقی کر ئەوژی ب تیکدانا رەوشا ئەمنی و ئابووری و سیاسی یا هەریما کوردستانی، ژلایەکی دیقە هەلویستنی وەلاتین هەریمی (تورکیا، ئیران، سوریا) گریدای پاراستنا ئیک پارچەیا ئاخا عیراقی بوویە و هەقدژیا هەر پێشقەچوونەکی بو دامەزراندنا قەوارەیهکی فیدرالی یان سەربخۆ ل کوردستانا عیراقی کرێه. سەبارەت هەلویستنی نیفدەوله تی ژ پێشھاتین سیاسی بین کوردستانی (1991 – 1994)، ل ژیر گفاشتەن و کارقەدانین میدیایی و نیفدەوله تی، بریارا (688) و دامەزراندنا هێلا (36) بو پاراستنا خەلکی سقیل یی هەریما کوردستانی دەرکریه.

پەقیقین سەرەکی: بزاقا رزگارێخوازیا کوردی، بەرەیی کوردستانی، سەرهلدانا بەرا 1991ئ، کوردستانا عیراقی، هەلبژارتنن ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستانی.

پێشەکی

سەرکردایەتیا سیاسی یا بەرەیی کوردستانی د چارچووهیی کومبوونین خودا بریارا ئەنجامدانا هەلبژارتنان دایه.

پرۆسێسا هەلبژارتنن ئیکەم ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستانا عیراقی رەنگقەدانهکا مەزن ل سەر ئاستی هەریمی و نیفدەوله تی ل دوپف خو ئینایه، هەروەسا ل سەر ئاستی نافخویی بەری بناغەیی حوکمرانیا کوردی ل هەریما کوردستانا عیراقی هاتیه دانان، و قەرێژا ئەق پروسێسی

هەلبژارتنن ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستانا عیراقی ل 19ئ گولانا 1992ئ قوناغەکا گهورینی بوویە د دیروکا بزاقا رزگارێخوازا کوردی ل کوردستانا عیراقی، کو ژ ئەگەرئ شەکەستنا دان و ستاندان دناقبەرا شاندى حکومەتا عیراقی و بەرەیی کوردستانی و تیکچوونا پەيوەندیان،

پەرتوک و بېرەوهریپن کەسایەتی و چاڤپیکەفتن و بەلاڤۆکین رەسەن یپن وی سەردەمی کرپە مینا پەرتوکا (هەلبژاردنەکانی کوردستان "19ی ئایاری 1992" بەلگە و دەستھاویژ) یا دانەر (بەدران حەبیب) کو پەرتوکەکا بەلگەنامەییە و زۆرپەیی داتا و ژمارەییپن گریډای ئەڤان هەلبژارتنان تیدا هاتینە پاراستن. هەرۆسە پەرتوکا (اقلیم کردستان العراق) (1998): المجلس الوطني لاقليم کردستان العراق) کو چەندین زانیاریپن دەگمەن ل دور هەلبژارتنان هاتینە بەحسکرن هەرۆسە پەرتوکا (کورد و یەکەم ئەزمون لە شۆرپش و بەرەیی کوردستانیەو هەلبژاردن و پەرلەمانی کوردستان) یا دانەر (سلیمان مستەفا حەسەن) کو شروڤەییەکا زانستی ل دور داتا و ژمارپن هەلبژارتنان بەردەست کرپە، هەرۆسە پەرتوکا (کوردی عێراق بنیاتنای دەولەتیک لەناو دەولەتدا) یا دانەر (ئۆفرا بینگیو) کو شروڤەکرنا هەلوپستی هەرپمی و نیڤدەولەتی ل بەرامبەر هەلبژارتنپن ئەنجومەنی نیشتمانیی کوردستانا عێراقی دیارکرپە.

هەرۆسە پشتبەستن ل سەر چەندین گوڤار و رۆژنامەییپن وی سەردەمی هاتپە کرن کو چەندین ڤالاهپین گریډای ب دەستڤەئینانا پیزانیان پرکرپە و هەکو (جريدة الجبهة الكوردستانية) و (رۆژناما خەبات) و (گوفارا گولان) و (رۆژناما ئالای ئازادی).

پشکا ئیکەم: ئیکەم هەلبژارتن و دامەزراندنا

ئەنجومەنی نیشتمانی یی کوردستانی

بریارا ئەنجامدانا هەلبژارتنان بۆ چەند ڤاکتەران ڤەدگەریت، سەرهلدانا ئادارا 1991 ی و کۆچا ملیونی و رەنگڤەدانین وی یپن نیڤدەولەتی و دەرکەتتا بریارا 688 ژلایپ جڤاتا نیڤدەولەتی و حەزا گەلی کورد و نوینەرپن (بەرەیی کوردستانی) کو ل 2 گولانا 1988 نونەرپن شەش پارتان ل (خواکورک) ب ئامادەبوونا ژمارەییەکا ژ سەرکردەیان کۆمبوون و ئیمزا ل سەر

ئیکەم کابینەیا ئەنجومەنی وەزیران ل هەرپما کوردستانی ل 4 ی تیرمەها 1992 ی هاتیە دامەزراندن.

ژلایەکی دیڤە هەڤسوزیا نیڤدەولەتی دگەل دۆزا کوردی و پشتهڤانی و هاریکاریا حکومەتین بیانی و جڤاکی نیڤدەولەتی ب ریکا هنارتنا ریکخراو و کۆمەلپن نەحکومی و چاڤدیریا نیڤدەولەتی دبیای هەلبژارتنانا و بەرەڤکرنا کەرەستەییپن یپدقی بۆ هەلبژارتنان.

سروشتنی ڤەکۆلینیی وەسا خاستیە بەپتە دابەشکرن ل سەر یپشەکی و سنی پشکان و دوماهیەکی کو تیدا گرنگترین ئەندجام هاتینە دیارکرن، پشکا ئیکەم ئەوا ل ژپر ناڤی (ئیکەم هەلبژارتن و دامەزراندنا ئەنجومەنی نیشتمانی یی کوردستانی) تیدا شیواز و چەوانیا ئەنجامدانا هەلبژارتنپن ئەنجومەنی نیشتمانیی کوردستانا عێراقی و ئەنجامپن وی یپن ڤەرمی و دامەزراندنا ئەنجومەنی نیشتمانی هاتیە بەحسکرن.

پشکا دووی ئەوا ل ژپر ناڤی (هەلوپستی حکومەتا عێراقی و دەولەتین هەرپمی ژ دامەزراندنا ئەنجومەنی نیشتمانی یی کوردستانی 1992) بەحس ل هەلوپستی ئەڤان لایەنان هاتیە کرن کو گریډای دژایەتیکرنا ئەزموونا کوردی و تیکدانا هەر هەولەکا گریډای ب دامەزراندنا ڤەوارەییەکی سیاسی یی کوردی بیت.

پشکا سینی ئەوا ل ژپر ناڤی (هەلوپستی نیڤدەولەتی ژ دامەزراندنا ئەنجومەنی نیشتمانی یی کوردستانی 1992) بەحس ل هەلوپستی نیڤدەولەتی ل هەمبەر ئەڤی پروسیسی هاتیە کرن، کو گریډای ب دیارکرنا پشتهڤانیی و دانا هاریکاریپن یپدقی و پاراستنا ئەڤی دەڤرئ و بەرەڤکرنا کەشەکی ئارام بو ئەنجامدانا ئەڤی پروسسیسی.

بۆ نڤیسینا ئەڤی ڤەکۆلینیی پشتبەستن ب ژمارەییەکا زۆرا ژیدەر و بەلگەنامە و دکیومپنت و

ئەنجومەنی نشتیمانی یی کوردستانی دئ (لیستا تاییهت) ئامادە کەن. ل دویف فان خالین بوری ئافئ پارتین بەرە ل دویف پیئین ئەبجەدی هاتنە دانان، هەر پارتەك ژ پارتین بەرە ل رەنگەکی تاییهت بۆ خو دیارکر. پارتی دیموکراتی کوردستان رەنگی (زەر)... پارتا سوسیالیستا کوردستانی و پارتی سەربەخویی کوردستان رەنگی (شین)... پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان رەنگین (سور و کەسک)... پارتی زەحمەتکێشانی کوردستان رەنگی (سپی و ستیرا سۆر)... پارتا شیوعی یا هەریم کوردستانی رەنگی (سور)... پارتا ئاشوری رەنگی (مور)... ئیکەتی نشتیمانی کوردستان رەنگی (کەسک)، لیستا ئیسلامی (کەسک و سپی و کەرئ هەیفی). هەرەسا کۆمبونا سەرکردایەتیا سیاسی یا (بەرەیی کوردستانی) بریاردا هەر لایەنەکی نوینەرئ خۆ هەبیت بۆ لیژنا هەلبژارتین پارێزگەهان. و ژلایەکی دیقە وئ لیژنەیا هەلبژارتین ئەنجومەنی نشتیمانی کوردستانی دئ ب قی شیوعی بیت 1 - دادوەر، 2 - نوینەرئ ئیداری، 3 - (6) نوینەرئ (بەرەیی کوردستانی). و (بەرەیی کوردستانی) دئ داخوایین بۆ ریکخراو و چاقدیرین ئیقدەولەتی بۆ چاقدیریکرنا هەلبژارتنا هەنیریت.

ل دویف ماددین یاسایا ژمارە (1) یا هەلبژارتنا ئەنجومەنی نشتیمانی یی هەریم کوردستانی (100) کورسیین پەرلەمانی هاتبوونە دیارکر بۆ پارتان کو هەفرکیئ لسەر بکەن (5) کورسی دیارکربوون بۆ پیکهاتەیا مەسیحی، کەواتە کورسیین پەرلەمانی ژ (105) کورسیان پیکهاتن، هەلبژارتن ب شیوازی دەنگدان گشتی و نەپنی و ئیکسەر دئ هەیتە ئەنجامدان، هەتا وان کەسپن نە خواندەفان ژ ماف هەبوو دەنگی خۆ بەن ئەو ژ ب ریکا هاریکاریا کەسەکی نیزیکی خۆ یان دەستەیا چاقدیریا سندوقین دەنگدان. کوردستانا عیراقی دابەشکربوو لسەر چوار نافەندین هەلبژارتان ئەو ژ:

پیکئینانا بەرەیی کوردستانی کر و (مەسعود بارزانی) ژ پارتی و موزام کەریم پارتی سوسیالیستی کوردستان، و رەسول مامەند ژ، عەزیز مەمەد ژ پارتا شیوعیا عیراقی، نەوشیروان مستەفا ژ یەکیتی نشتیمانی کوردیتان، سامی عەبدولرەحمان ژ پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان. (سلیمان مستەفا حەسەن، 2017: 13). د وی دەمی دا بۆ نیشاندانا روبەکی شارستانی بەرامبەری جیهانی و ب دویماهی هینانا قویناغا پارتیزانیا چیایی و قەگواستن بەرەف قویناغا ب ریفەبرنا مەدەنی و دەستاو دەستکرنا دەستەلاتی ب شیوعیەکی ئاشتیانە. (بەرەیی کوردستانی) دقیا ژ شەرعیەتا شۆرەشگیری بەرەف یا یاسایی بچیت، مەسعود بارزانی ل نەوروزا 1991ئ ل باژیرئ کویە داخازا ئەنجامدانا هەلبژارتین ئەنجومەنی نشتیمانی کوردستانی و دامەزراندنا حکومەتا هەریم کوردستانا عیراقی کر، هەرەسا هەبوونا ژینگەهەکا گونجای ل دەقەرین کوردستانا عیراقی بۆ پراکتیککرنا پرۆسا دیموکراسی و ئەنجامدانا هەلبژارتان ژ هەبوونا فرەپارتیی دناق (بەرەیی کوردستانی) دا و یین ژ دەرقی (بەرەیی کوردستانی) (رېقینک کەمەکی، 1993: 5 - 6).

سەرکردایەتیا سیاسی یا (بەرەیی کوردستانی) د چارچوقی کۆمبوونین رۆژین 7، 8 ی نیسانا 1992 ئ دا، چەندین بریارین گرنگ دەرکر کو داخوایین رۆژەقا وئ قویناغی بوون، ژ وانا بریارا ئەنجامدانا هەلبژارتین ئەنجومەنی نشتیمانی یی کوردستانی ل رۆژا 17 ی گولانا 1992 لئ ژبەر کیشەیین تەکنیکی هاتنە پاشئیخستن و ل 19 ی گولانا 1992ئ هاتنە ئەنجامدان (مصدق توقی، 1992: 9). و کار ب سیستەمی نوینەراییەتیا ریزەیا یا (لیستا گرتی) بکەن ژ سەدا (7%) وەک ریزەیا ب دەستقەهینانا کورسیکی دیارکر (هەلبین محمد قاسم، 1993: 30)، (دیار محمد سعید دوسکی، 1992: 6). هەرەسا بۆ هەلبژارتین

سەبارەت پىكها تەيا توركمانان زۆربەيا وان بىر ياردا بەشدارىي د هەلبژارتنان دا نەكەن، پارتا نەتەوەيى توركمان ئەنداما (بەرەين كوردستانى نەبوو، بەلى ھىزىن وى دگەل ھىزىن لايەنن دناف (بەرەينى كوردستانى) دا ھەماھەنگى دكر، توركمانان ژبەر دوو ھۆكاران بەشدارى د هەلبژارتنان دا نەكر:

ئىك: زۆربەيا توركمانان لسەر سنۆرى باشورى كوردستانا عىراقى بوون ل دەقەرا (تەلەغەر) درىژ دىت بۇ (موسل و ھەولپىر و كەركوك) تا دگەھىتە (كفرى)، ھەبوونا وان دناف باژىرى ھەولپىرىدا يا كىم بوويە، زۆرىنە ل كەركوكى دژيان و د وى دەمى دا باژىرى كەركوكى ل ژبەر دەستەھلاتا حكومەتا عىراقى دا بوو، لەوما توركمانىن سنۆرى جوگرافيا ھەلبژارتنان دتپسىان بەشدارىن ژبەركو دى حكومەتا بەغدا كارقەدانىن دژوار و توند ھەبن بەرامبەر توركمانىن ل ژبەر كونترۆلا وان. توركمانان سەربۆرەكا تەعل بەرامبەر سىياسەتا توند يا حكومەتا بەغدا ھەبوو، رىژەيەكا زۆر بىوونە پەنابەر دناف كەمپىن ئاوارەيان ل دەقەرىن ل ژبەر كونترۆلا كوردان و ھندەكپن دى ژى قەستا دەرئەقى عىراقى كرىوو (دىفید مكدول، 2004: 570).

دوو: نىزىكى دەھ ھزار توركمانان تا وى دەمى ل توركيا ئاوارە بوون ھەروەسا كۆمارا توركيا پشتەقانى و ھارىكاريا توركمانان دكر و د وى دەمى دا ھەلوپىستى سىياسى يى كۆمارا توركيا ب دژى قان گۆھۆرىنن باشورى كوردستانى بوون لەوما توركمانان نە دقيا بەشدارىي د هەلبژارتنان دا بكنە و (ئەنقەرە) ژ خۆ تۆرە بكنە(شورەش حاجى، 2018: 333 - 334).

ل دويف ئەنجامىن ژلايى دەستەيا بلند يا سەرپەرشتىار لسەر ھەلبژارتنىن ئەنجومەنى نشتىمانى يى كوردستانى قە ھاتىنە راگەھاندن كول دويف سىستەمى نوپنەرايە تىكرنا رىژەيى بوون كو پىدقى بوو لسەر ھەر پارتەكى پتر ژ رىژا 7% ژ

(سلىمانى، ھەولپىر، دەوك، كەركوك) (سلىمان مستەفا حەسەن، 2013).

لىستىن بەشدارىووى د هەلبژارتنان دا ب قى شىوہى بوون: لىستا پارتى ديموكراتى كوردستان ژ (66) بەربژىرىن سەربەخۆ و (34) ئەندامىن پارتى ب خۆ قە گرتبوون و دناف لىستى دا (5) ژ رەگەزى مى بوون.. لىستا ئىكەتى نشتىمانى كوردستان و زەحمەتكيشان ژ (65) ئەندامىن ئىكەتى و (35) بەربژىرىن سەربەخۆ پىكها تەبوون و دناف لىستى دا (7) ژ رەگەزى مى بوون. پارتا سۆسىاليستا كوردستانى و پارتى سەربەخۆيى كوردستان (پاسۆك) كو ب لىستا (پەگرتن) دەھاتنە نىاسىن ژ (67) ئەندامىن پارتى و (33) بەربژىرىن سەربەخۆ پىكها تە.. لىستا پارتى گەل ژ (54) ئەندامىن پارتى و (43) بەربژىرىن سەربەخۆ پىكها تە. پارتا شىوہى يا كوردستانى و بىلايەن ب لىستا (دىموكراتى يەگرتووى كوردستان) دەھاتنە نىاسىن ژ (192) ئەندامىن پارتى و ژمارەيەكا بەربژىرىن سەربەخۆ پىكها تە.. پارتىن ئىسلاميان كو ب لىستا (ئىسلامى) دەھاتنە نىاسىن ژبلى ئەندامىن پارتى (59) بەربژىرىن سەربەخۆ دناف لىستى دا ھەبوون.. ديموكراتىخواز و بىلايەن كو ب لىستا (سەربەخۆ) دەھاتنە نىاسىن ژ ژمارەيەكا كەسايەتى و رەوشەنبىران پىكها تە(سلىمان مستەفا حەسەن، 2017: 176)، (بەھرام محەمەد، 1998: 12)، (بەرەى كوردستانى، 1992). ھەروەسا ئاشورىان ژى چوار لىستىن جۆدا ھەبوون كو ئاشورى د شىان دەنگى بدەنى..(مەدى ميكائىل البوطى، 2020: 51) بزاڤا ديموكراتيا ئاشورى(ئالاي ئازادى، 40: 40 / 9 / 1992)، ئىكەتيا مەسىحىيىن كوردستانى كو سەر ب (پارتى ديموكراتى كوردستان) ئ بوون، مەسىحىيىن ديموكراتى سەر ب (پارتى ديموكراتى كوردستان) بوون(رود ھۆف - ميخائىل لىزىك - پىتر موولەر، ب.م. چ: 47 - 50).

ده‌نگين ده‌نگدهران ب ده‌ستفه‌بينن ژبو ب ده‌ستفه‌هينانا كورسيكين په‌رله‌مانی (سوزان ابراهيم امیدی، 2014: 193 - 194). ب تنی هه‌ردوو لیستین (پارتی دیموکراتی کوردستان) و لیستا هه‌څپشک یا (ئیکه‌تی نشتیمانی کوردستان و پارتا زه‌حمه‌تکیشان) کورسیکین نه‌نجومه‌نی نشتیمانی ب ده‌ستخو‌قه‌هینان کو پارتی دیموکراتی کوردستان

ریژا (45.271%) ژ ده‌نگان ب ده‌ستخو‌قه‌هینا و ئیکه‌تی نشتیمانی کوردستان ریژا (43.819%) ژ ده‌نگان ب ده‌ستخو‌قه‌هینا (Bakhan Ako) (Najmalddin & Dana Ali Salih, 2016; 288) (به‌دران نه‌حمه‌د حه‌بیب، 1998: 118). هه‌روه‌کی د نه‌قی خشتی ل خواریدا دیارکری (جمهوریه‌ العراق، وزاره‌ التخطيط، 1992: 36):

خشتی ژماره (1): نه‌نجامین لیستین پشکداری د هه‌لبزارتان داکری ب فی شیوئ ل خواری دیارکری بوون

ژ	لیستا پارتی	هژمارا ده‌نگان	ریژا سه‌دی
1	پارتی دیموکراتی کوردستان	437889	45.5%
2	ئیکه‌تی نشتیمانی کوردستان و پارتا زه‌حمه‌تکیشان	423833	43.61%
3	ئیکگرتن (پارتا سوسیالیست و پارتا سه‌رهبه‌خویا کوردستانی)	24882	2.56%
4	ئیکه‌تیا دیموکراتیا کوردستانی و پارتا شیوعی و بن لایه‌نان	21123	2.17%
5	لیستا ئیسلامیان	49108	5.5%
6	لیستا پارتا گه‌ل یا دیموکراتا کوردستانی	9903	1.02%
7	لیستا بن لایه‌نان و دیموکراتخو‌ازان	501	0.06%
	سه‌رجه‌می ده‌نگان	971953	100%

دیسان ده‌رپاره‌ی پشکداریا مه‌سیحیان د هه‌لبزارتان دا کو 5 کورسیک بو هاتبوونه‌ ته‌رخانکر و لیستین مه‌سیحی بین جو‌دا جو‌دا هه‌څرکی لسه‌ر

ب ده‌ستفه‌هینانا وان کورسیکان دکر و نه‌نجامین ده‌نگین وان ب ده‌ستخو‌قه‌هینان ب فی شیوه‌ی بوون (سوزان ابراهيم امیدی، 2014: 193 - 194):

خشتی ژماره (2): نه‌نجامین بی‌کها‌ته‌یا مه‌سیحی د هه‌لبزارتین 19 ی گولانا 1991 ئی

ده‌څه‌ر	بزاڤا دیموکراتیا نا‌شوری	مه‌سیحی دیموکرات	کلدان و نا‌شور	ئیکه‌تیا مه‌سیحیان	ده‌نگین نه‌هاتینه هژمارتن	سه‌رجه‌م
ده‌وک	5555	181	241	1841	59	7877
هه‌ولیر	900	347	1855	880	29	4011
که‌رکوک	5					5
سلیمانی	83	9	38	36		166
سه‌رجه‌م	6543	537	2134	2757	88	12059
سه‌رجه‌م%	54.26%	4.45%	17.70%	22.86%	0.73%	100%

جه‌ن گرنگیدانا لایه‌نین په‌یوه‌ندی‌دار بین حکومتا عیراقی. و نه‌ف هه‌لبزارتنه‌ ب کاره‌کی نه‌ یاسایی و تیکده‌رانه‌ ل قه‌له‌م دایه‌ و ب ئاوايه‌کی نیشاندان کو (به‌ره‌یی کوردستانی) دقیت ده‌سته‌لاته‌کا نوی بدانیت و ده‌وله‌تا کوردی ب دامه‌زربنیت و ئاخا عیراقی پارچه‌ پارچه‌ بکه‌ت و وه‌ک کاره‌کی

پشکا دووی: هه‌لو‌یستی حکومتا عیراقی و ده‌وله‌تین هه‌ریمی ژ دامه‌زاندنا نه‌نجومه‌نی

نشتیمانی یی کوردستانی (1992)

1 - کو‌مارا عیراقی

راگه‌هاندنا نه‌نجامدانا هه‌لبزارتین نه‌نجومه‌نی نیشتمانیی کوردستانی ل 19 ی گولانا 1992 ئی، بوویه

1989، هاتنە ئەنجامدان هەلبژارتن ل ژێر سیپهرا سیستمی تاک حزبی ب رێقه دچوون و مافی خۆ بەرەبژێرکرنی بۆ گشت هاولاتیان نەبوو و نوینەرین هەلبژارتی د ژێواریدا نوینەرەتیا گەلی کورد نە دکر (سرهنگ حمید البرزنجی، 2002: 273 - 274)، (أ. کوردو، 1992: 88 - 89).

هەرۆهسا حکومەتا عێراقی ل سەر گەفین خۆ و توخکرا قەیرانا دارایی یا بەردەوام بوو دیسان دانپێدان نەکرن ب شەرعیەتا ئەنجامین هەلبژارتنان و بەردەوام بوون ل سەر تێکدانا رەوشا سەقامگیری ب رێکا سیاسەتا پروپاکندهیا. عەبدولعەزیز تەیب دبیژیت: "هەر ترۆمبیلەکا ژ (میسل) بەرەف کوردستانی دەت حکومەتا عێراقی بۆمبە پیقەدکرن، رۆژانە هەتا نیژیکی (7) بۆمبان ب تێ ل پارێزگەها دەهۆکی د پەقاندن (عەبدولعەزیز تەیب، 31 / 10 / 2020). پەنا بۆ تەقاندنا قەگوێزەر (پێگهورین کارەبی) ژ دبر دیسان پەنا بۆ کارەکی دی یێ دپاندانە و ترسانک دبر ئەو ژێ چاندنا رووہکین ماددین هوشبەر ل دەقەرین سنۆری.. واتە ب هەمی رەنگ و جوران بزاف دکر رەوشا کوردستانا عێراقی تێکبەدن و سەربۆرا نوی یا دیموکراسی یا کوردستانا عێراقی ژناف ببن ب مەرەما زێدەکرنا نەرازیبوونا جادی ب دژی دەستەهلاتی (معصوم مایی، 1993: 70 - 72). دیسان ل سەر ئاستی ئوپوزسیونی ژ دناف هەندەک هیژین نەتەوہیی و رێکخستین سیاسی دا دەنگی نەرازیبوونی هەبوو رەخنەیهکا تۆند ل چارچوقی نوی یێ حوکمرانی ل هەرێما کوردستانا عێراقی دکر، ب دەستیپیکەکا مەترسیدار بۆ دابەشبوونا عێراقی ددا دیارکرن (محمد خالد ابو الریش، 2013: 47).

لەوما پستی هەلبژارتنان ل 20ی گولانا 1992ئ لەشکەری عێراقی دۆرپیچەکا تەمام ب سەر کوردستانا عێراقی دا سەپاند و رێگری ل هاتنا ئهین خوارنی و سوتەمەنیان کر و هوسا رەوشا

جۆداخوازی ل قەلەم دا، دیارکر ب تێ دانپێدانی ب وان نوینەرەن دکەت یێن وان بۆ دەقەرین ئوتونومی داناین. لەشکەری عێراقی هوشداری دا کوردان ئەگەر بەشداری د هەلبژارتنان دا بکەن دی هێرشێ کەنە سەر باژێر و گوندین کوردان و ژبۆ قی مەرەمی توپین خۆ یێن گران هینابوونە سەر سنۆران (ئوفرا بینگیۆ، 2013: 218).

ژلای خوقە جقاتا نشتیمانی یا عێراقی رەخنە ل بریارا (بەرەیی کوردستانی) گرت دەربارەهی هەلبژارتنان ل کوردستانا عێراقی بۆ دامەزراندنا ئەنجومەنی نشتیمانی کوردستانا عێراقی، لەورا داخوینانی دان کو دانپێدانی ب رەوایەتیا چ دامەزراوہیا ناکەن یێ ژ ئەنجامی قان هەلبژارتنان دروست دبن (عمر محمد عامر، 1997: 2 - 9).

(بەرەیی کوردستانی) هەر زوی بەرسقا قان کاران دا و راگەھاند کو هەلبژارتن دگەل دەستوری عێراقی دگونجن، سەرکردین کوردان داخوینانین دبلوماسی دەربارەهی قی چەندی دان، (مەسعود بارزانی) گوت: "مەبەستا مە د قان هەلبژارتنان دا نە ئەوہ کو عێراق بەیتە دابەشکرن و دەولەتەکا کوردی بەیتە دامەزراندن" (اقلیم کردستان العراق، 1998: 11).

ژلای خوقە راگەھاندنا فەرمییا حکومەتا عێراقی هەولدا قان هەلبژارتنان ب پرۆسەیهکا نەدیموکراتی ل قەلەم بەدەت و هەندەک زانیاریین نەدروست بەلاق دکر. د رادیویا بەغدا ل سپیدەهیا 20 گولانی راگەھاند: پیشوازی دەنگدەران و بەشداریا وان د هەلبژارتنان دا ل پارێزگەها سلیمانی گەلەکا یا سنۆردار بوو. هەرۆهسا رادیویا بەغدا د هەمان رۆژ دا راگەھاند کو کۆمبوونا جقاتا یاسادانانی یا دەقەرین کوردستانی چارەسەرا کیشین وی دەقەرێ یە، جقاتا یاسادانانی ل گور یاسایا ژمارە 56 یا سالا 1980 هاتبوو دامەزراندن و چەندین هەلبژارتن ل دەقەرین حوکمی ئوتونومی ل سالین 1980، 1983، 1986،

147). لئ ئەو پێشھاتین نوێ یین پەیدا بووین د هەلویستێ وەلاتین هەقە یماندا ل بەرامبەر کوچا ب کۆم یا کوردی و پێرابووین هەقە یمانان ل باشورێ کوردستانێ و چیکرنا دەقەرەکا ئارام و دژە فرینێ ب دیتنەکا گوماناوێ تەماشە دکر (محمد جواد ملکوتی، 1394: 29).

د قی بیاقیدا وەزیری دەرھەیی ئیرانی (عەلی ئەکبەر ویلاپەتی 1981 – 1997) دژایەتیا خۆ ژبو دامتە زانندا پەرلەمان و حکومەتا کوردستانێ دیارکر و دووپاتی ل سەر پاراستنا ئیکپارچەبیا ئاخا عێراقی کر، دژایەتیا خۆ بو دامتە زانندا هەر دەولەتەکا سەرەخۆ ل باشورێ کوردستانێ کر، و دیارکر کو دئ هەر پێنگاھەکی ھاڤێژین ژبو رینگریکر ل دروستبوونا قەوارەپەکی نوێ ل باشورێ کوردستانێ و ئەف گھورینین ل دەقەرێ پەیدا بووین قەگەراندینە بو هەولین دەولەتا ئسرائیلی ژبو لاوازکرنا کومارا ئیسلامییا ئیرانی (جنال اقای دکتەر حمید پ. ھادیان، 1392: 119).

دانپێنەدانا فەرمی یا ئیرانی ب حکومەتا هەرئما کوردستانێ و دژایەتیا وئ بو پارچەبوونا عێراقی؛ حکومەتا ئیسلامی یا ئیرانی ل جھن سیاسەتا دژایەتی و نەھیلانا پەیوھندیان دگەل هەرئمی ھەولدا سەرەدەری ب ریکین نەفەرمی دگەل حکومەتا هەرئمی و پارتین کوردی بکەت، ئەقە جورەکی دانپێدانا نەفەرما ئیرانی بوو ب حکومەتا کوردستانێ ب قی شیوئ سیاسەتی شیا مفاپین ئەمنی یین زۆر بگەھینیتە ئیرانی، ب ریکارین نوێ و شیوھەکی نھینی پەیوھندی دگەل حکومەتا هەرئما کوردستانێ گریدان، ھەرچەندە حکومەتا هەرئمی چ نقیسینگەھین فەرمی ل ئیرانی نەبوون بەلئ نقیسینگەھین پارتی و ئیکەتی دناف ئیرانی دا ب شیوھەکی کریاری پەیوھندیین پیدقی ئەنجام ددان (جعفر حق پناہ، 1387: 84).

کوردستانێ ب دژواری بەرھەف خرابووونێ قە چوو، نە خاسمە کو ئابلوقەیا نێقدەولەتی یا ھاتیە سەپاندن ل سەر عێراقی کوردستان ئی بخوھە گرتبوو و رێژەپەکا گەلەکا کیم یا کەرەستە و ئازوقەیان دەھاتە کوردستانێ ژلایئ سنورین عێراقی و ئیرانیقە (کریس کۆچیرا، 2012: 197).

2- کۆمارا ئیسلامی یا ئیرانی

کۆمارا ئیسلامی یا ئیرانی ھەلویستەکی بئ لایەن ژ شەرئە ھەقە یمانان دگەل عێراقی ل کوهیتی 1991 ھەبوو. ژ ئەنجامی قی شەری و شکەستنا عێراقی دەلیقەکا باش بو کوردان ھاھەتە پێش ئەو ئی ل ئادارا 1991 ئ سەرھەلدان ئەنجام دا و چەندین دەقەرین باشورێ کوردستانێ رزگارکرن. دوپف دا حکومەتا عێراقی پشتی دەمەکی کیم 1991ئ دەست ب سەر دەقەرین باشورێ کوردستانێ دا گرت و نەئارامیەکا مەزن دروستبوو، ئیرانی سەرکوئکرنا خەلکی ژلایئ ھیزین سەربازی یین بەغدا قە مەحکوم کر.

سەرھەرای کو کومارا ئیسلامییا ئیرانی ھەلویستەکی بئ لایەن وەرگرتبوو ژ ھیرشین ھەقە یمانان بو سەر لەشکەرێ عێراقی لئ سەرکوئکرنا خەلکی سڤیل ژلایئ ھیزین لەشکەری یین عێراقی ل باشوری و ناڤەرەست و کوردستانێ د ماوھیی سەرھەلدانیدا ب شەرمزاری ل قەلەم دایە و بووھە جھن رەخنەپەکا توند یا دام و دەزگەھین میری و فەرمی یین کومارا ئیسلامییا ئیرانی (محمد جواد ملکوتی، 1394: 75)، ژلایەکی دیقە ژ ئەنجامی ھیرشین لەشکەری یین گاردا کومارییا عێراقی بو سەر دەقەرین جودا جودا یین کوردستانێ و باشوری و رەقینا خەلکی و دەستپیکرنا کوچا ب کۆم حکومەتا ئیرانی پێشووزیا دەھان ھزار ئاواران ژ کورد و شیعان کر، ئەف نەئارامیە بوو ئەگەرێ کارقەدانا گەلەک دەولەتان و ئیرانی پێشنیارنامەک بو نەتەوین ئیکگرتی پێشکیشکر ژ بو چارەسەرکرنا رەوشی ب شیوھەکی ناشتیانە (مجلە ی سیاست دفاعی، 1392:

دویمای گۆرانکاریین عیراقی دگەل بەرپرستین مەزن ییڭن حکومەتا سوویری کرن، د ئەقی سەرەدانیدا ل 23 ی تەباخی چاف ب (عەبدولحەلیم خدام) جیگژی سەرۆک کۆماری سوویری کەفت، پاشان ل 28 ی تەباخی چاچیپکەفتن دگەل سەرۆک کۆماری سوویری (حافز ئەلئەسەدی کر، د ئەقان هەقدیتنان دا (مەسعود بارزانی) بۆ دەستەلاتداریین سوویری ديارکر کو ئارمانجا کوردان نه دابهشکرنا عیراقی یه بەلکو بەرنامی وان خوشکرنا پەیوەندیانە دگەل دەولەتین هەقسۆ و نابنە گەف ل سەر سەقامگیریا دەولەتا سوویری یه. ژلای خوقە دەستەلاتداریین سوویری پيشوازی ل (مەسعود بارزانی) کربە و ديارکربە کو ئەو پيشوازی ل پەياما وی دکەن و داخازا پيشقهبرنا پەیوەندیین دووقولی کرن ب مەرجی ئیکگرتنا ئاخا عیراقی و پاراستنا سەقامگیری و نه بنه گەف ل سەر وەلاتین هەقسنور(خەبات، 1992 /9 /2).

4 - کۆمارا تورکیا

پەیوەندی تورکیا دگەل عیراقی پشتی دەرکەفتنا بریارا (688) یا ژ ئەنجومەنی ئاسایشا نیقدەولەتی، گۆهۆرینەکا گرنگ ب خۆ قە دیت ل دویف دەرئەنجامین نوی یین قی بریار پەیداکربن، بۆ ئەگەر ل لاوازرنا دەستەلاتا ناڤەندی ل باکوو عیراقی، حکومەتا ناڤەندی ل بەغدا چ دەستەلات ل سەر هەریم کوردستانا عیراقی نەبوون لەوما تورکیا قیا مفای ژ قی بارودوخن نوی ببینیت بۆ بەرھنگاربوونا ئاریشا ئەمنی یا کو ل باشووی تورکیا دگەل کوردان هە ی ب تاییەت تورکیا ژ وی چەندی دتپسیا کو مفا وەرگرتن ژ بوشایی کو پەکەکە چالاکیی خۆ ل سنۆری تورکیا زیدەتر لیبکەت ژبەرکو ژلاین جوگرافی و ئەمنی قە دگەل کوردستانا عیراقی دناڤ ئیکدا چوو، حکومەتا تورکی هەولا گریدان پەیوەندیین سیاسی دگەل کوردین عیراقی

ژ وان پیرابووین گرنگ کو د بەرژوونەندیا هەردوو لایان دا، دروستکرنا بازارین سنۆری بوون ژ وان بازارین (حاجی ئومەرەن) ل (پیرانشەهر، سیرانبەند، بانە، پاشماخ، مەریوان، پەرویزخان، قسرسرین) هەر ژ دەستپیکا سالین نوتان ژ چەرخ بیستی حکومەتا ئیرانی دەستویری دای، و ئەقان بازاران د دەمی ئابلوڤەیا عیراقی ل سەر هەریم کوردستانی قەکەن و رۆلەکی باش دیت د دابینکرنا پیدقیین وەکی (پانزین و نەفتی و کەل و پەلین خوارنی) (دلشاد مستەفا وەسانی، ب. م. چ: 101).

3 - کۆمارا عەرەبی یا سوویری:

ژلایەکی دیقە و ژ ئەگەر ئەوان گھورینین ل سەر ئاستی دەقەر پەیداووین، کو گریدای داگیرکرنا وەلاتی کوهیتی ژلای لەشکەر عیراقی قە، پاشان سەرھلدانین باشووی عیراقی و کوردستانی ل بەهارا 1991 ئ و پيشهاتين گريدای پشتەفانییا جفاکی نیقدەولەتی بۆ هەریم کوردستانی و چیکرنا دەقەرا ئارام بۆ دروستبوونا قەوارەیهکی نیمچە جودا ژ عیراقی، ئەف رویدانین گریدای کوردستانی بوونە جھن دوودلیا حکومەتا دیمەشقی و ترس ل پەیداووونا قەوارەیهکی کوردی یی سەرەخۆ ل کوردستانا عیراقی هەبوو، و ئەف چەندە دئ بیتە مەترسی ل سەر ئاساییش و ئیکگرتنا وەلاتی سوویری و هەروەسا دئ بیتە ئەگەر پەیداووونا ئالوزییان ل دەقەر (ئوفرا بینگیۆ، 2013: 345 - 346).

ژلایەکی دیقە ژبۆ پيشقهبرنا پەیوەندیین دووقولی دناڤەرا هەریم کوردستانی و وەلاتی سوویری و پەیداکرنا پشتەفانیی بۆ گھورین و پيشهاتين نوی ل دەقەر و ژبۆ نەهیلانا دوودلی و دلگرانییا حکومەتا سوویری ل دور دامەزراندنا ئەنجومەنی نیشتمانی و حکومەتا کوردستانی، (مەسعود بارزانی) ل شەفا 22 ی تەباخا 1992 سەرەدانا (دیمەشقی) ئ کر و دانوستاندن دەربارە

دامەزراندنا دەوله ته کا کوردی، ههروهسا (ئه نقه ره) ریکا سیاسی ههلبژارد ژبو ب دهستقه هینانا پلهیه کئی ژ هیزئی داکو شیانا ریگریکرنی ل پارتا کارکه رین کوردستانی بکه ت ژ ب دهستقه هینانا دهقه ره کئی ل باکوړی کوردستانی بو چالاکیین خو(بیار مصطفی سیف الدین، 2009: 197).

(ئه نقه ره) دهست ب پهیره وکرنا سیاسه تا خو یا نوی ب ریکا دوو لقینین هه قسه نگ کر ئه و ئی: ئیک: هندی د شیان دا بیت دویرئیکه ستنا کوردستانا عیراقی ژ ئا قاکرنا په یوه ندیین راسته وخو دگه ل هه ر ئیک ژ ویلایه تین ئیکگرتی بین ئه مریکی و نه ته وین ئیکگرتی و لایه نین دی بین رۆژئاقای. دوو: ئا قاکرنا په یوه ندی و لیکتیگه هشتین ئه منی دگه ل سه رکردین کورد ل کوردستانا عیراقی، بو کیمکرنا چالاکی و بزاقین پارتا کریکارین کوردستانی ل سه ر سنوران ههروهسا مفاوه رگرتن ژ کهرتی ئابوری هه ریکا کوردستانی هه ژاندنا ئابوری تورکیا(بیار مصطفی سیف الدین، 2009: 144).

ل 26 ی خزیرانا 1992 ئی په رله مانئ تورکیا رازی بوو ل سه ر درێژه پیدانا ماوئ مانا هیزین هه قه یمان بین تاییه ت ب پاریزگاریکرنی هه ل ئاکنجین کوردستانا عیراقی بین ل ئا خا تورکیا ئه و ئی بو ماوئ شهش مه هین دی. سه رجه من وان هیزان ئی بیک هاتوو ژ (55) فروکین شه رکه ر و تیمه کا (30) کهسی کو پاریزگاریکرنا کوردستانا عیراقی ب ستۆین خو هه گرتوو کو ل 28 ئ گولانی ماوئ مانا وان ل وهلاتی تورکیا ب دویماهی دهات(خه بات، 1/ 7 / 1992: 1). بریارا درێژه پیدانا ماوئ مانا هیزین هه قه یمان ل په رله مانئ تورکیا ب 228 ده نگین (به لئ) به رامبه ر 136 ده نگین (نه خیر) هاته په سه ند کرن بو درێژکرنا شهش مه هین دی(لۆکمان میهو، 2009: 533).

دا(احمد عبود و نجم الدین محی الدین الریکانی، 2018: 236 - 237).

ئه و پێشکه فتنین به لزه و مه ترسیدار ل هه ریکا کوردستانی (ئه نقه ره) نه چارکر کو پتر مایتی کرنی د کوردستانی دا بکه ت و د سه ر راگه هاندنا سه رۆک وه زیرین تورکیا (سلیمان دیمریل)ی کو "ئه و ریکارین کورد پی رابووین - مه به ست پی هه لبژارتین ئه نجومه نی نشتیمانی و دامه زراندنا حکومه تا هه ریکا کوردستانی - نه د گونجایه و کاریگه ریه کا نه رینی لسه ر ئاشتی و ئاسایه ده قه ری هه یه"(بیار مصطفی سیف الدین، 2009: 144)، له وما تورکیا به رامبه ر چه ند راستی و بزاردیه ان بوو کو د شیان دا نه بوو به یه نه فه راموشکرن، ئه و ئی: (ئه نقه ره) ئه ندامه د قولیا ناتوی دا و یا پیگیره ب سیاسه ت و چالاکیین وئ و دابینکرنا ئارامی و خو دویرکرن ژ مایتی کرنی د کوردستانی دا کو دبیت ئه ف چه ند ئی بیته ئه گه ری به رفه هبوونا قالاها ئه منی یا کو ژ ئه گه ری نه مانا دهسته هلاتا به غدا لسه ر کوردستانی په یدابوو ههروهسا پارتا کارکه رین کوردستانی مفا ژ فی بارودوخی وه رگرت کو بوو ئه گه ری گه فه کا مه زنتر لسه ر (ئه نقه ره)، ژلایه کئی دیقه پالپشتیکرنا زفرینا دهسته هلاتا حکومه تا عیراقی بو کوردستانی دبیت بیته ئه گه ری کۆچه کا ب کوم یا نوی یا کوردان به ره ف تورکیا(سه ردار عه زیز، 2015: 53 - 54). ههروهسا ئه گه ر تورکیا ریک دا کو کورد په یوه ندیین خو دگه ل رۆژئاقای پێشبیخن دبیت کوردان پالبدت بو دامه زراندنا دهوله ته کا سه ربه خو کو دی ئه نجامین وئ لسه ر پاشه رۆژا تورکیا د خراب بن(بیل پارک، 2010: 49).

قان راستیان تورکیا ئیکهسته به رهنکاربوونا به رژه وه ندی و بزاردیه یین هه قه دژ و ب تنی ل به رامبه ر بزاردی ئا قاکرنا په یوه ندیین سیاسی ل گه ل دهسته هلاتا کوردی چارچه یی حوکمی ئوتونومی بیت ژبه رکو ب هیزکه فتنه هه ریمی دی بیته ئه گه ری

پشکا سیی: هەلویستی نێقدەولەتی ژ دامەزراندنا ئەنجومەنی نشتیمانی یی کوردستانی (1992)

1 - ویلاپەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا

پشتی سەرهلانا 1991 یا کو ل گەلەك دەقەرین عێراقی رویدی و ژ وان کوردستانا عێراقی ئەو ژێ ژ ئەگەرئ شەرئ کەنداقی یی دووئ و سەرکوکتکرنا رژیما عێراقی بو قئ سەرهلانی و رویدانا کارەسات و کومەلکوژیان ب تاییەت دژی نەتەوا کورد، قئ چەندئ لقین ئیخستە هەلویستی ویلاپەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا(امجد زین العابدین طعمە و نوار جلیل هاشم، 2018: 136)، هەرچەندە دوو دلی ل دەف حکومەتا ئەمریکی هەبوو بۆ پشتنەفانیکرنا کوردان، د قئ بیاقی دا. (بیتەر گالبریت) ئەندامی بەرئ یی ئەنجومەنی پیران دیژیت: " چ پشتنەفانیکرنا ژلایی ئەمریکا قە بۆ کوردان نەبوو، بەلکو بەروفاژی هوسا دیاربوو کو (واشتون) ئ دقیا سەرهلان شکەستنی بینیت"(عادل محمد حسین العلیان، 2018: 170).

ویلاپەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا پشتنەفانی سەرهلانی نەکر، سەرەرای بەرفرەهیا سەرهلانی رژیما عێراقی ب هیزا زەمینی و ئاسمانی ب توندی و ب ساناهی سەرهلان ژناقەر، پشتی ئەو کارەساتین سوپایی عێراقی دژی کوردان ئەنجام داین، کوردان ژ تپسا دووبارەبوونا جینوسایدەکا دی کۆچا ملیۆنی یا کوردان بۆ دەقەرین سنۆری دەستپیکر، گەلەك میدیایی جیهانی تراژدیا کۆچا ملیۆنی قەگواستن، ئەو کارەساتین ژ دەرئەنجامی کۆچا ملیۆنی دروستبووین بوو ئەگەرئ دروستبوونا نەرازیبوونا نێقدەولەتی و هەوارهاتنا لێقەومیان، ژبەر هندی ئەمریکا ل ژیر گفاشتنا نەرازیبوونا نێقدەولەتی نەچاربوو کارەدان هەبن(امجد زین العابدین طعمە و نوار جلیل هاشم، 2018: 136). (جیمس بیکەر) وەزیرئ دەرئە یین ئەمریکا (1989 - 1992) ل رۆژا

دووشەمبی 7 نیسانا 1991 سەرهلانا دەقەرین سنۆری یین دناقەرا عێراقی و تورکیا دا کر، هەرچەندە ب تنی بۆ دەمی 12 خولەکان ل ویرئ ما؛ لی دەربارە ی رەوشا کوردان گوت: "لسەر جفاکی نێقدەولەتی ییدقیە دەربارە ی قئ تاوانا تراژیدی یا دژی مروفاپەتین هەلویستی وەربگرنا ئەقەیه یا کو دقیت بکەین" (www.bakerinstitute.org/files/13647).

د ئەنجام دا ویلاپەتین ئیکگرتی پشتنەفانی دەرکرنا بریارا (688) یا ئەنجومەنی ئاسایشا نەتەوین ئیکگرتی کر ئەو ژێ دامەزراندنا دەقەرەکا ئارام ب ناقئ (هێلا 36) بوو، سەرپەرشتیا هەوا دابینکرنا ئاسایشی کر کو تیدا وەلاتین ئیکگرتی یین ئەمریکا و هیژین دی یین هەقەپیمان هاریکاریکرنا کوردان هەم دناق تورکیا و هەم ل دەقەرین پاراستین باشورئ کوردستانی کرە بەرپرسیارەتیا خۆ. پالدرئ قئ پشتنەفانی ژلایی ئەمریکا قە سیمایەکی سیاسی نەبوو، بەلی پرۆسە ب خۆ دابینا دەقەرەکی ب زۆری ژ وەلاتەکی خودان سەرورە ی و قەدەغەکرنا هاتنە دناقدا یا هیژین وئ دەولەتی بۆ وئ دەقەرئ د جەوهر دا سیمایەکی سیاسی بوو(لۆکمان میهۆ، 2009: 390).

و دگەل توندکرنا دوریچا حکومەتا عێراقی لسەر هەرئما کوردستانی رەوشا ئابووری ل باشورئ کوردستانی بەرەف خرابین و ئالورزبوونی قە چوو، ئازانسا ویلاپەتین ئیکگرتی یا گەشەپیدانا نێقدەولەتی پتر ژ 43 ملیۆن دولاران ژ سەرچەمی (200) ملیۆن دولاران ژ هاریکاریین نێقدەولەتی ل زقستانا 1991ئ پیشکیشی هەرئما کوردستانی کرین(Peter J. Lambert, 1997: 88).

پشتی قەکپشانا لەشکەر و کارگێریا حکومەتا عێراقی ل دووماهیا نیسانا 1991 ل دەقەرین کوردی سەرکردایەتیا بەرەبی کوردستانی بریارا هەلبژارتان دا بۆ پیکهینانا پەرلەمان و حکومەتا هەرئما کوردستانی. (سپیکر) ئەندامی ئەنجومەنی پیران ژ

نیقەدەولەتی، کوردین باکورئ عیراقئ دقین ژ هیرشین کومەلکوژیین (سەددام)ی بەینە پاراستن و هاریکاریا وان بەیتە کرن بو ب رێقەبرنا ئیکەمین هەلبژارتین دیموکراتی ل وەلاتئ عیراقئ (لۆکمان میهۆ، 2009: 506).

(مارگریت تاتوایلر – Margaret Tutwiler) ئاخفتنکەرئ وەزارەتا دەرڤە یا ئەمریکا گوت: "کارگیریا ئەمریکا چاقدیریا رەوشا عیراقئ دکەت و هەڤەیمانا نیقەدەولەتی بەردەوامە لسەر پاراستنا دەرڤە ئارام و بەرسقا هەر کارەکی دئ دەت کو بییتە گەف لسەر ئاشتئ و ئیمنایا قئ دەرڤەئ و هوشداری دا (سەددام حسین)ی بو هەر کارەکی ژناڤرنا هەلبژارتین کوردان ل باکورئ عیراقئ" (Newzad A. Shukri, 2017: 74).

دیسان ل 18ی گولانا 1992 ئاخفتنکەرئ وەزارەتا دەرڤە یا ئەمریکا (مارگریت تاتوایلر) دیارکر: "هیچ چاقدیرەکی فەرمی ژلایئ ئەمریکا ڤە نەهاتیە هەرتن بۆ چاقدیریا هەلبژارتین کوردان ل باکورئ عیراقئ لئ ئەو پشەتگیریئ ئەنجامدانا هەلبژارتانە ب شپۆهەکی ئاشتیانە کو بییتە ئەگەرئ باشبوونا رەوشا ژبانا وەلاتیئ تورکمان و ئاشوری و کوردان و سەرکردین کوردان گرهنتی دایە کو مەرەم ژ فان هەلبژارتان بۆ چارەسەرکنا کیشەیین کارگیری یین نافخۆیی یە نەک ژ بۆ سەرەخۆبوونی یە ژ عیراقئ هەرەسا دووپاتی لسەر پالپشتیا حکومەتا ئەمریکا کر بۆ ئیکگرتنا سەروریا ئاڤا عیراقئ (بەدران ئەحمەد حەیب، 2009: 177).

پشتی ئەنجامدانا هەلبژارتان، ل 20 گولانی لیژنا کاروبارین دەرڤە یا کونگریسی بریارنامەیا ژمارە (299) پەسەند کر، قئ بریارنامئ چوار خال ب خۆڤە دگرتن: ئیک: داخواز دکەت دەمئ مانا بنگەهین هیزین ویلاپەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا ل باشورئ تورکیا دریز بکەن ژ پیخەمەت ئارمانجین هەوا دابینکرنا ئاسایشئ کو دئ دویمایا خزیرانا 1992

ویلاپەتین ئیکگرتی ل 13 گولانا 1992 د کۆمبوونەکا ئەنجومەنئ پیران دا دبیزیت: "جەنابئ سەرۆکی من دقیت سەرنا ئەنجومەنئ پیران بۆ رویدانەکی بکیشم کو دئ ل قئ مەهئ ل عیراقئ رویدەت، ل 17ی مەهئ ئیکەمین هەلبژارتین دیموکراتی د میژوویا عیراقئ دا دئ هینە ئەنجام دان ئەڤە ئیک ژ وان رویدانین نیقەدەولەتی یە ب ساناھی ناھینە پشەنگو هافیتن، سەربازین عیراقئ دریزین ب هیرشین خۆ دەن بۆ سەر گوندین کوردنشین و ب تئ هەبوونا هیزین سەربازی یین بریتانیا، فرەنسا، ویلاپەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا کوردین پاراستین، هیقیدارم ویلاپەتین ئیکگرتی یین ئەمریکا پشەتەڤانیا رەوتا مافی چارەنقیسی بۆ کوردان بکەت کو مافەکی بنەرەتی مرۆڤی یە" (لۆکمان میهۆ، 2009: 502).

و ل 14ی گولانا 1992 (بیلبرەدی) ئەندامئ ئەنجومەنئ نوینەران گوت: "17ی قئ مەهئ کورد دئ پینگاڤەکا میژووپی هافین ئەو ژئ هەلبژارتنا پەرلەمانی و سەرۆکایەتیا کوردستانئ یە کو دەربرینئ ژ داخووزیا وان دکەت بۆ بەشداریکرنئ د پرۆسا دیموکراسیەتئ دا، کوردان دقیت ب قئ ریکئ دیار بکەن کو تپهینین ئازادیئ نە و دقیت هەمان ماف و ئاسایشا جیهانا دیموکراتی هەبیت، نوکە لیژنەیا کونگریسی، بسپورین کاروبارین دەرڤە و چالاکیین مافی مرۆڤی یین چووینە تورکیا داکو سەرەدانا دەرڤە کوردنشینین عیراقئ بکەن و چاقدیرین لسەر هەلبژارتان بکەن، ئەڤ لیژنە ژلایئ پاریزگارئ ویلاپەتا (نیقادا) و سەرنقیسەرئ رۆژناما (سڤگیاس) (سان مایک ئوکالاھان) دەیتە سەرپەرشتیکرن، دیسان (لقین) نوینەرئ ویلاپەتا کالیفورنیا د ئەنجومەنئ نوینەران دا ل ل 14ی گولانی گوت: "جەنابئ سەرۆکی د قئ مەهئ دا کەمینەیا کوردان ل باکورئ عیراقئ دئ هەلبژارتان کەن بۆ دیارکنا ئەندامین پەرلەمانی، ئەڤە رویدانەکا گرنگە بۆ ئانجیپین کوردستانئ و هەمی جفاکئ

2 - ھەلويستى ئىكەتيا ئەورۇپا

ئەو كومەلكوژيا كوردېن باشورئ كوردستانى و پەوشا كۆچا مليۇنى يا ب سەر سەدان ھزار پەنابەرېن كوردان دا ھاتى، بوو ئەگەرئ ئازراندنا تورپەيى و بېزارىيى دناڤ وەلاتىن رۆژئاڤا دا ئەو نەھامەتتېين ل بەرامبەر كوردان ھاتىە ئەنجام دان بوو ئەگەرئ لاوازبوونا ھەلويستى وەلاتىن ئەورۇپى و ھەڤەيمائېن ئەمريكا ژ رويىن مروڤايەتى ڤە(م). س. لازارىڤ، 2011: 575) رەوشا ئاوارتە و بارودوخئ مروڤايەتى يىن سەخت كو پەنابەرېن كورد ل وەلاتىن توركييا و ئىرانى تىدا دەرباز بېوون، و ژلايەكئ دىڤە بەلاڤبوونا وپنەبېين جەرگەر و ناخ ھەژىن ل سەر ميديايېن ئەورۇپى ئەڤئ چەندئ سەرۇكى كۆمارا فرەنسا (فرەنسو مېتران - François Mitterrand 1981 - 1995) نوپنەرئ خۆ يى تايبەت (بىرنارد كوشنەر - Bernard Kouchner) ھنارتە توركييا ب مەرھما دانوستاندنى دگەل توركييا لسەر ئامادەكرنا پرۆژە بىرپارەكئ بو ئەنجومەنى ئاسايشى لسەر كومەلكوژيا گەلئ كوردستانى، پرۆژە بىرپار ژلايىن فرەنسا و توركييا ھاتە ئامادەكرن و ل ئىڤقاريا 5ى نيسانا 1991ئ ژلايىن ئەنجومەنى ئاسايشا نىڤدەولەتى بىرپارا (688) ھاتە دەركرن. و ژلايىن خوقە سەرۇك وەزىرېن بىرتانى (جون مېچەر 1990 - 1997) ب پىشتەقانىا حكومەتا فرەنسا پىشنىيارا پرۆژەبەكى كر ئەو ژى دامەزراندنا دەڤەرەكا ئارام ل باشورئ كوردستانى بو ڤەدېتتا رىگە چارەبەكئ ژ پىخەمەت ڤەگەريانا كوردېن باشورئ كوردستانى بو وەلاتىن وان، ئەڤ دەڤەرە دئ ژلايىن وەلاتىن ھەڤەيمان ڤە ھىتە پاراستن و ئەڤە بېيتە بنىاتى ئوتونۆمىيەكا راستەڤىنە بو كوردان، ھەرۋەسا حكومەتېن ئنگليز و فرەنسا و ئەلمانيا ب پىشتەقانىا ئەمريكا و ژمارەبەكا دى يا وەلاتىن ئەورۇپا نىڤ گەرەنتىەك دا ژبو پاراستنا ئاسايشا كوردېن باشورئ كوردستانى، ب ڤى شىۋەي ب بىرپارەكا نەتەوېن

ب دويماهى ھىت. دوو: داخواز دكەت دەمى چالاكېين نەتەوېن ئىكگرتى ل باشورئ كوردستانى درېژ بكەت. سى: داکوكيىن ل بەردەوامبوونا ھارىكارىيىن مروڤدوستانە بو كوردېن عىراقى دكەت. چوار: داخوازى ژ ويلايەتېن ئىكگرتى يىن ئەمريكا دكەت پىنگاڤان بەاڤىژىت بو ب دويماهى ھاتنا ڤەيرانا ئابوورى يا دەولەتا عىراقى لسەر باشورئ كوردستانى (لۆكمان مېھو، 2009: 511).

ئەندامى ئەنجومەنى نوپنەران (ھامىلتون) د گوتنا خودا ل بەرامبەر ئەنجومەنى دېيژىت: "جەنابى سەرۇكى ئەز پىشتەقانىيىن ل بىرپارنما 299 يا كونگريسى دكەم" ديسان ئەندامەكئ دى يى ئەنجومەنى پىران ب ناڤى (پىل) ل 3ى خزيرانا 1992 دېيژىت: "جەنابى سەرۇكى چەند حەڤتېين بېيت دئ ڤوپناغەكا گەلەك گرنگ بىت د مېژوويا گەلئ كورد دا، پىشتى ھەوا پاراستنا ئاسايشى ل دويماهيا مەھا خزيرانى ب دويماهى دھىت بى پاراستنا نىڤدەولەتى كورد جارەكا دى ل بەرامبەر رېژىما (سەددام) دئ تووشى ژناقېرنى بن.. ل 26 ى گولانى د بەرسڤا داخوازييا شەش ئەندامېن كونگريسى بو بەردەواميدانا ھەوا پاراستنا ئاسايشى راوېژكارى ئەسايىشا نەتەوېيى (بىرېنت مكوكرافت) ب ناڤى خۆ سەرۇك كۆمارى پىشتراستى دا كو دگەل ھەڤەيمانان دەربارەي بەردەواميا ھەوا پاراستنا دابىنكرنا ئاسايشى بەرى دەمى دگەل سەركردايەتيا توركييا دانوستاندن كرىنە و دگەل نەتەوېن ئىكگرتى ژى دانوستاندن كرىنە بو ھندئ درېژىيى ب چالاكېين نەتەوېن ئىكگرتى ل كوردستانى بدەن(لۆكمان مېھو، 2009: 529 - 530). د ئەنجامى ئەقان ھەولاندا ل ل 26ى خزيرانا 1992ئ پەرلەمانى توركييا رەزامەنديا خۆ ل سەر درېژەپيدانا ماوئ مانا ھىزېن ھەڤەيمان ل كوردستانى دەرېرى(خەبات، 1/ 7 / 1992: 1).

سکرتیری یەکیتی نیشتمانی کوردستان و مەسعود بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان و هەندە کاردەستین دی یین کوردان ل چەند پایتەختین رۆژنافا وەکو کەسین دبلوماتکار سەرەدەری دگەل دەهاتە کرن، ل شوباتا 1992 دانوستاندن دگەل (جون میجر) سەرۆک وەزیرین بریتانیا هاتنە کرن دەربارە ی پاشەرۆژا کوردستانا عیراقی و پەییوەندیین کوردستان و بەریتانیا، هەرۆسا ل رۆژا چوارشەمی 19ی تەباخا 1992 دگەل سەرۆک (فرانسوا میتران) کۆمبوون (ئوفرا بینگیۆ، 2013: 319)، و سەرۆک کۆماری فرەنسا شاندی کوردان پشتراست کرن کو "کورد دشین مافیین خۆ ل سەر فرەنسا ب هژمیرن" هەرۆسا گوت: "هەندی کیشا کوردان نەهیتە چارەسەرکرن فرەنسا دی بەشداریی د هیزین دەستیوەردانا بلەز دا کەت دا وان بیاریزیت"، د قی گەشتی دا (مەسعود بارزانی) جەخت ل سەر ب دەستقەهینانا سیستەمی فیدرالی د عیراقی دا دکر. (جەلال تالەبانی) گوت: ریکا چارەسەریا فیدرالیەتی ژلای سەرۆک (میتران) ی قە یا پەسەند بوو (کریس کۆچیرا، 2012: 198 - 199). ل واشنتون دگەل سی گروپین دی (و جیمس بیکەر) وەزیر دەر قە کۆمبوون، هەرسێ هەقەیمانیین هەقەش (ئەمریکا و بریتانیا و فرەنسا) پیدقی ب کوردان بوو بۆ هندی گفاشتنی بیخەن سەر رژیما عیراقی، ئەو پيشوازی فەرمی یا ل سەرکردین کوردان دەهاتە کرن ئامازەیک بوو بۆ حکومەتا عیراقی کو رۆژنافا ب رۆهنی یا پابەندە ب پالپشتیکرنی ل ئوپوزسیۆنا عیراقی (ئوفرا بینگیۆ، 2013: 319)، هەرۆسا (مەسعود بارزانی) د کۆنگرەبەکی رۆژنامەقانی دا بەرسفا پرسیارەکی دەربارە ی گەشتا هەردوو سەرکردان (مەسعود بارزانی و جەلال تالەبانی) بۆ دەولەتین رۆژنافا دەت و دیژیت: "ئەنجام گەلەک د ئەزینی بوون دەربارە ی پاشەرۆژا عیراقی دووپاتی ل سەر وی

ئیکگرتی دەقەرەکا ئارام ل سەر (هیل پانی 36) هاتە دامەزراندن و هیزین ئاسمانی یین رۆژنافا ی ئەف دەقەرە ژ هیرشین فروکین شەرکەرین عیراقی پاراست و ئەقە ریکوشکەر بوو بۆ هندی کورد بەرەف هەلبژارتان قە بچن ل 19ی گولانا 1992 (م. س. لازاریف، 2011: 576).

د قی بیافیدا (جەلال تالەبانی) سکرتیری یەکیتی نیشتمانی کوردستان دیژیت: نامەک ژلای دۆستەکی قە بۆ من هاتوو و تیدا گوتبوو "ئەورۆپا یان دەولەتین مەزن وەکو ئنگلیز و ئەمریکا د نامادەنە ئەگەر ئەم هەلبژارتان بکەین و حکومەتەکی دروست بکەین دانپیدانی ب وی حکومەتی بکەن و ئەو دی تورکیا رازی کەن کو دژایە تیکرنا کوردان نەکەن" هەرۆسا دەربارە ی قی نامی دیژیت هەمان نامە بۆ (مەسعود بارزانی) ژی هاتوو هەنارتن (سەلاح رەشید، 2019: 277).

ژلایەکی دیقە پشتی دەرختنا بریارا (688) ژلای نەتەو هیزین ئیکگرتیقە و دروستکرنا دەقەرە ئارام بۆ پەشەک ژ ناخا کوردستانا عیراقی و بۆ ئەگەر قەگەریانا ئاوارەیان بۆ باژیر و باژیرکین خۆ، ژلایەکی دیقە پەرلەمانی ئەوروپا د بریارەکیدا کو ل 19ی خزیرانا 1991ئ دەرکریه رازیبوونا خو ل سەر شپواری ئەنجامدانا هەلبژارتان دەربریە (رود هۆف - میخائیل لیزیک - پیترموولەر، ب. م. چ: 76).

ئەف گۆرانکاری یە بوونە ئەگەر زیدەبوونا نمرین دانپیدانی یین نیقەدەولەتی بۆ کوردان. د رابردوو ی دا ریک ب چ سەرکردین کوردان نەدەهاتە دان ب ئاشکەرایی دگەل کاردەستین رۆژنافا کومبین ل سەر وی بنەمای کو دۆزا کوردان دۆزەکا مرقایەتی یە نەک سیاسی، رۆژنافا یی کارقەدانین عیراقی و ئیرانی و تورکیا و سوریا ل بەرچاف وەردگرتن، دگەل دەستپیکا سالا 1992ئ سەرەدەریکرنا وەلاتین ئەوروپی دگەل سەرکردین کوردستانا عیراقی گهورینەکا بەرچاف بخوقە دیتیە، (جەلال تالەبانی

دروست بوو دناقبەرا ئیدارەیا (میخائیل گۆرباچووی) و بلۆکی رۆژئافایی دا قی چەندی ژى کارتیکرنەکا مەزن ل سەر سستبوونا گرژى و ئالۆزیبان کر دناقبەرا هەردوو بلۆکین ناكۆک دا کو د ئەنجام دا کارتیکرنەکا پۆزیتیف ل دەقەرا رۆژھەلاتا ناڤین ب گشتی و دۆزا رەوايا گەلی کورد ب تايبەتی کر، ئەف چەندە ب رەنگەکی زیق دیار بوو د دەربازکرنا بریارا ژ مارە (688) یا جقاتا ئاسایشا نیقەدەولەتی، کو ئیکەتیا سۆڤیەت ب تنى وەلاتی بلۆکی سۆسیالیست بوو ب بەلی ژ بۆ بریارا (688) دەنگ دا ژ 4 وەلاتین بلۆکی سۆسیالیست کو پیک هات بوون ژ چین (مافی دەنگنەدانى ب کارهینا) و زمبابویى، کۆبا، یەمەن ب دژی بریارى دەنگ دان(МИХАИЛ РОСТОВСКИЙ, 2021).

پشتی هەلەوشانا ئیکەتیا سۆڤیەت ل ریکەفتی 21 / 12 / 1991 و سەرھەلانا رۆسیا فیدرال وەک میراتی شەریعی سۆڤیەتی ل قادا نیقەدەولەتی، رۆل و زونا هیژین سۆڤیەتا بەری و رۆسیا نویی هاتنە گۆھۆرین هەروەسا ئاراستە و شیوازی سیاسەتکرنی ژى گۆھۆرینین ریشەیی ب سەردا هاتن. سیاسەتا دەرڤە و هەلوئیسیتین رۆسیا فیدرال دەربارەى پرسین جیھانی ب گشتی و رۆژھەلاتا ناڤین ب تايبەتی د سالیڤ 1991 هەتا 1998 ل سەر دوو قویناغان دەینە دابەشکرن:

قوناغا ئیکى: ئەندریی فلادیمیرۆڤیچ کۆزیرۆڤ سەروک وەزیرین رۆسیا 1991 هەتا 1996.

قوناغا دووی: ئیفگینى پریماکۆڤ سەروک وەزیرین رۆسیا 1996 هەتا 1998.

سەردەمی (ئەندریی فلادیمیرۆڤیچ کۆزیرۆڤ) سەردەمی نیزیکیبوونا رۆسیا بوو ژ ئەمریکا و رۆژئافایی ئەوروپا هەتا هەندەک قی سەردەمی ب "سەردەمی رۆمانسی" ناف دکەن، ژبەر قی چەندی رۆسیا هەمی هەلوئیسیتین خۆل مەیدانا نیقەدەولەتی د گۆنجاندن دگەل هەلوئیسیت و بەرژەوہندیین

چەندی دکر کو پیدقیە عیراقەکا دیموکراتی - فرەپارتی بیت، سەبارەت مە ئەفە ژ گۆھۆرینا رژیمی گرنگترە و دەربارەى دۆزا کوردی دۆزەکا سیاسیه نەوہک کیشەیهکا مروفايەتی یە و پیدقی ب چارەسەریەکا سیاسی یە" (تەلەفزیوونا کوردستان - کەنالی سلیمانی، 1992 / 9 / 7)، (تەلەفزیوونا خەبات - کەنالی دھۆک، 1992 / 9 / 7).

ژایەکی دیقە ل ریکەفتی 28 ی خزیرانا 1992 ئ شاندەکی فرەنسی یی فەرمی سەرەدانا هەریما کوردستان کر و ژلای (جەوہەر نامق) سەروکی پەرلەمانی کوردستان پیشوازی لی هاتە کرن(خەبات، 1992 / 7 / 1)، هەروەسا ل دەمژمیر 4 ی ئیقاری ل 4 ی تیرمەها 1992 ئ " (دانیال میتران) هەڤزینا سەروکی فرەنسا (فرانسوا میتران) سەرەدانا سى رۆژی بۆ کوردستان ئەنجام دا و داخاز ژ جفاکی نیقەدەولەتی کر کو پشتەفانییا کوردستانا عیراقی بکەن ژبۆ پیشقەبرنا سیستەمی دیموکراسی و بەرقەرارکرنا ئاشتیی ل دەڤەری(خەبات، 1992 / 7 / 8) (الجبهة الكردستانيه، 1992 / 8 / 12). ئەفە ژى ئیک ژ وان پینگافان بوو یین دانپیدانا فەرمی ب هەریما کوردستانا عیراقی.

3- هەلوئیسیتی رۆسیا

رۆژھەلاتا ناڤین ب گشتی و ب تايبەتی عیراق و کوردستان ب دریزاھییا دیرۆکی جەهەکی تايبەت و گرنگ هەبوویە د سیاسەتا دەرڤە یا رۆسیا دا، چ ل سەردەمی ئیمبراتۆری یان سۆڤیەتی یان رۆسیا فیدرال، لی گۆھۆرینین بنگەهین ب سەر دیتن و نیزیکیبوونا سیاسەتا رۆسی ژ بۆ رۆژھەلاتا ناڤین دا هاتینە وەک ریکەک ژ بۆ گەشتن بۆ ئافین گەرم ل سەردەمی ئیمبراتۆری بۆ مەیدانەک ژ مەیدانین جەنگا سار دگەل بلۆکی کاپیتالیزمی. ل سەردەمی سۆڤیەتی بوو مەیدانەک ژ بۆ بەرژەوہندیین ئابوری و سیاسی ل سەردەمی رۆسیا فیدرال. د سالیڤ دویماهی یا ئیکەتیا سۆڤیەت دا نیزیکیبوونەکا مەزن

عيراقى ب ھەلەشيت" (Примаков, Евгений (Максимович, 2018).

رۇسىا د دەستپىكا سالىن 90 دا ل رۇژھەلاتا ناقىن؛ عىراق و سوريا، وەك دوو ھەقالبەندىن خۇ يىن ئىستراتىژى دىتەن، لى پىشتى سىياسەتا سەركىشىانەيا (سەددام حىسەن)ى و شەرى وى يىن دىرژ دگەل ئىرانى و پاشان داگىركنا كوەىتى، عىراق كەفتە دىن سزايىن نىقەدەولەتى دا، رۇسىا د سالىن 90 ى دا ھەولپىن مەزن دان كو عىراقى ژ بن فان سزايىن نىقەدەولەتى بىتتە دەرى لى ھەولپىن وى د سەركەفتى نەبوون(Д. В. Стрельцова, 2014).

و رۇژ بۇ رۇژى ئابوورى عىراقى ژى بەرەف داكەتنى قە چوو، لەوما ئىدى رۇسىايى ژى بەرژەوئەندىن مەزن دگەل عىراقى وەكى بەرى ھىنگى نەمان، لى سەرەراى سارپوونا پەيوەندىن رۇسى-عىراقى د سالىن ۹۰ دا، رۇسىا ھەر دگەل پاراستنا ئىكپارچەيا ئاخا عىراقى بوو، واتە نە دگەل جۇدابوونا كوردان بوو ژ عىراقى، ئەف سىياسەتا رۇسىا پىشت بەستەن ل سەر چەند ئەگەران دكر كو گىرنگىن ئەگەر ئەفە بوون:

• رۇسىا فیدرال پەيوەندىن كوير و بەررەف دگەل جىھانا عەرەبى ھەبوون، لەوما نەدخواست ب پىشتگرىا جۇدابوونا كوردىن عىراقى پەيوەندىن خۇ دگەل جىھانا عەرەبى تىك بەدت.

• رۇسىا و سىياسەتمەدارىن رۇسى ھەردەم دلگرانىا خوە ژ بىلانين تىكدانا سەقامگىرىا دەقەرا رۇژھەلاتا ناقىن دياردكرن، چونكى رۇسىا ژ دەربازبوونا نەسەقامگىرىى بۇ ھەرىما قەققازيا دترسىا كو زوونا ھىزىن وى يە.

• سىياسەتمەدارىن رۇسى ھەردەم ب گۇمان بوون ژ پەيوەندىن كوير و نەينىن كوردىن عىراقى دگەل ئەمىرىكا و رۇژئاقايى ئەورۇپا.

• رۇسىا ب خۇ ژى ئارىشا جۇداخووزى ھەبوو وەك (ئارىشا چىچىنيا، ئارىشا داگستانى، ئارىشا

ئەمىرىكا و وەلاتىن رۇژئاقايى ئەورۇپا، چونكى د قى سەردەمى دا رۇسىا گەلەك مژويلى ئارىشىن خۇ يىن ناخۇ بوو.

سەردەمى (ئىقگىنى پرىماكوڧ) سەردەمى سەرھلانا كۆنسىپتەكا رۇسى يا تايبەت ژ بو سىياسەتا دەرئەفە، ھىدى ھىدى رۇسىا ئارىشىن خۇ يىن ناخۇيى چارەسەركن، ژبەر ھندى شىا سىياسەتەكا سەربەخۇ د مەيدانا نىقەدەولەتى دا ب رىقەبەت، ھەلبەت ئەندازىرى قى قويناغى ژى (ئىقگىنى پرىماكوڧ) بوو. د ھەردوو سەردەمان دا رۇسىا دىتەنەكا تايبەت ژ بو دۇزا رەوايا گەل كوردل ھەر چوار پارچىن كوردستانى و ب تايبەت ژ بو باشورى كوردستانى ھەبوو چونكى پەيوەندىن دىرۇكى دناقەرا بزاڧا رزگاربخوازا گەل كورد و ئىكەتيا سۇقىتە تا جاران دا ھەبوون، دىتەن رۇسى پىكەتابوو ژ گەشتەن كوردان ژ بو جورەكى ئوتونۇمى و خۇ ب رىقەبرى و گەرەنتىكنا پاراستنا مافىن كۆلتورى ژ بو گەل كورد لى ب مەرەجەكى كورد بزاڧىن گۇھورىنا سنوران نەكەن، (ئىقگىنى پرىماكوڧ) سەرۇك وەزىرى رۇسىا دىژىت: يا گىنگە بەيتە گۆتن كو پىسا جۇدابوونى نەدەرەكەتە ھەتا پىشتى دەرەكەتەن بىارا جقاتا ئاسايشا نىقەدەولەتى ل سالا 1991 ژ بو دياركرنا سنورىن (ھىلا 36) و قەكىشانا ھىزىن عىراقى ب شىوہىكە تەمام ژ قى ھەرىمى، ژ ئەنجامى قى چەندى ھەلبىزرتەن ھاتتە ئەنجام دان ژ بو دامەزراندنا ئەنجومەنەكى نىشتمانى و حكومەت ژى ھاتە دامەزراندن، ئەف چەندە ھەمى روپدان نە دىن سلۇگانى جۇدابوونى ژ عىراقى دا، بەلكو وەك ئوتونۇمىا تەمام يا كوردستانى، ئەف ھىلا سىياسەتكنا بزاڧا رزگاربخوازا كوردى پىشتەئانىا ئىكەتيا سۇقىتە و پاشان رۇسىا فیدرال ژى ل پىشت بوو، چونكى مە دزانى دى چ ئەنجامىن نىگەتيف ل سەرانسەرى رۇژھەلاتا ناقىن ھەبن ئەگەر دەولەتا

ئەنگۆشیتیییا، ئاریشا تەتەرستانى و هتد... (D. B, (Стрельцова, 2014).

دویماهی

بریارا سەرکردایه‌تیا سیاسى یا به‌ره‌یى کوردستانى سەبارەت ئەنجامدانا هەلبژارتین ئەنجومەنى نیشتمانیى کوردستانا عیراقى ل 19 ی گولانا 1992ئ، رەنگقەدانەکا مەزن ل سەر ئاستى نافخویى یى عیراقى و دەوله‌تین هەریمی و نیف دەومله‌تی ب دویف خۆدا ئینایه.

سەبارەت هەلویستى حکومه‌تا عیراقى ل به‌رامبه‌ر هەلبژارتین ئەنجومەنى نیشتمانیى کوردستانا عیراقى، ئەف هەلبژارتنه‌ ب نه‌یاسایى ل قەلەم داينه‌ و دیارکریه‌ کو به‌ره‌یى کوردستانى (پشتى تیک چوونا دانوستاندنان و بریارا قەکیشانا دامەزراوه‌یین حکومى ژ کوردستانى ل 23 ی چریا ئیکى 1991ئ) هەولده‌ت کو دەسته‌لاتداریا کوردى ل جهى دەسته‌لاتداریا ناقەند یا عیراقى ل کوردستانى ب سەپینیت و ئاخا عیراقى پارچه‌بکەت، له‌ورا حکومه‌تا عیراقى ژلایى خۆقه‌ ئابلوقه‌یا ئابوری ل سەر باژیرین کوردستانى موکتر لیکر و هەولین تیکدانا ره‌وشا ئەمنى و سیاسى ب ریکین جودا ل ده‌قه‌رین کوردستانى کریه.

ژلایه‌کى دیقه هەلویستى وه‌لاتین هەریمی (کومارا تورکیا، کومارا ئیسلامیا ئیرانى، کومارا عەره‌بى یا سورى) ل به‌رامبه‌ر هەلبژارتین ئەنجومەنى نیشتمانیى کوردستانا عیراقى گریدای پاراستنا ئیک پارچه‌بیا ئاخا عیراقى بوویه، هەقدژیا خۆ ل به‌رامبه‌ر هەر پێشهاته‌کا سیاسى دیارکریه‌ کو بیته‌ ئەگه‌رى دامەزاندنا قه‌واره‌یه‌کى کوردى ل کوردستانا عیراقى، ژلایه‌کى دیقه لاوازا حکومه‌تا عیراقى و ئەو بارودۆخى نافخویى و ده‌ره‌یه‌یى حکومه‌تا عیراقى تیدا ده‌رباز دبوو (پشتى شه‌رى

که‌نداىى دووى 1991) و رویدانین ل ده‌قه‌رى به‌یدابووین، ده‌وله‌تین هەریمی نه‌چارکرینه‌ کو پتر ماینیکرنى د کاروبارین نافخویى یین کوردستانیدا بکه‌ن، و هەر ده‌وله‌ته‌ک ل دویف ئەجیندا و به‌رژه‌وه‌ندیین خۆ سەرده‌ره‌یى دگه‌ل وان پێشهااتین نوی یین ل هەریما کوردستانا عیراقى به‌یدابووین بکه‌ن.

سەبارەت هەلویستى نیقده‌وله‌تی کو گریدای هەلویستى (ویلایه‌تین ئیکگرتى یین ئەمریکا، ده‌وله‌تین ئیکه‌تیا ئەوروپى، روسیا فیدرالى) ژ هەلبژارتین ئەنجومەنى نیشتمانیى کوردستانا عیراقى (1992) رویدانین کوچا ملیونى ل به‌ارا 1991ئ ل سەر سنورین تورکیا و ئیرانى و ل ژیر گفاشتینین میدیا و جه‌ماوه‌رى بریارا (688) و دامەزاندنا هیلا (36) بۆپاراستنا خەلکى سفیل یى کوردستانى ژلایى ئەنجومەنى ئاساییشى قە هاتیه‌ ده‌رئیکستن و پاشان قەگه‌راندنا خەلکى بۆ سەر جه‌ و وارین وانقه.

ژلایه‌کى دیقه هەقسوزیا نیف ده‌وله‌تی دگه‌ل دۆزا کوردی و پشتەقانىا ئەقان حکومه‌تان ژبو هەرتنا ریکخەر و چاقدیرین نیقده‌وله‌تی بۆ چاقدیریکرنا پرۆسپسا هەلبژارتنان و په‌یداکرنا که‌ره‌سته‌ و پیدقین هەلبژارتنان مینا حبرى دەنگدانى و کاغەزا دەنگدانى، دانپیدانه‌کا نه‌فه‌رمى بوو ژلایى ئەقان وه‌لاتانقه‌ بۆ هەلبژارتین ئەنجومەنى نیشتمانیى کوردستانا عیراقى.

ژلایى خۆقه‌ پشتى ئەنجامدانا هەلبژارتنان و ل 2 ی گولانا 1992ئ لیژنا کاروبارین ده‌رقه‌ یا کونگریسى ئەمریکى بریارا ژماره‌ (91) دا کو گریدای درێژکرنا مانا هیژین ئەمریکى ل کوردستانى بوو ژبو پاراستنا خەلکى سفیل.

و ژلایه‌کى دیقه دانیال میتران هەقژینا سه‌روکى فه‌ره‌نسا (فرانسوا میتران) ل 4 ی تیرمه‌ها 1992ئ سه‌ره‌دانەکا سى روژى بۆ کوردستانى ئەنجامدا و

بلند بوو، (2010 - 2014) وهزيرئ چاندني بوو،
نوکه خانه نشينکريه و ناکنجيني دهوکي يه

سي: نامين زانکويين:

- ب زماني عه رهي:

محمد خالد سرحان أبو الريش (2013): الاوضاع
السياسية لاكراد العراق في ضوء الاحتلال
الأمريكي 2003 - 2011، رسالة ماجستير في
دراسات الشرق الأوسط مقدمة الى كلية الإدارة
للعلوم الانسانية، جامعة الأزهر، غزة.

چار: په رتوك:

1 - ب زماني كوردي و وه رگيراي:

به دران حه بيب (1998): هه لېزار دنه كاني كوردستان "19 ي
ئايري 1992" به لگه و ده سته اوئژ، چاپي يه كه م،
چاپخانه ي وه زاره تي رؤشنييري، هه ولير.

بيار مصطفى سيف الدين (2009): كيشه ي كورد له
په يوه نديه كاني ئه مريكا و توركي، وه رگيران،
سه رحه د ئه حمه د، چاپي يه كه م، هه ولير.

بيل پارك (2010): سياسي ته توركي به رامه ر باكوري
عيراق، وه رگيران به رزاني مه لا ته ها، چاپي يه كه م،
سليمان.

دلشاد مسته فا وه ساني (ب. م. چ): باشوري كوردستان
هوكاري دهره كي و ره نگانده وه ي له ناكوكي
ناوخوييدا، (ب. ش. چ)

رود هؤف - ميخائيل ليزيك - پيتر موولر (ب. م. چ):
هه لېزار دنه كاني كوردستاني عيراق (19) ي مابسي
1992 ئه زمونئكي ديموكراسي يانه، وه رگيران:
صفوت رشيد صدقي، بلاوكراوه كاني ليزنه ي
سليمان ري كخراوي مافي مروؤف له كوردستان،
(ب. ش. چ).

سه ردار عه زير (2015): توركي و هه ريمه كوردستاني چ
جوره په يوه ندييك، چاپا ئيكي چاپخانه ي
پيره ميږد، (ب. ش. چ).

سه لاح ره شيد (2019): مام جه لال ديداري ته مه ن له
لاويئتيه وه بو كوشكي كوماري، چاپي چواره م،
ناوه ندي رؤشنييري ئه ديبان، سليمان.

سليمان مسته فا حه سه ن (2017): كورد و يه كه م ئه زمون
له شوږش و به رهي كوردستانيه وه بو هه لېزار دن و

داخاز ژ جفاكي ئيقده وه له تي كريبه كو پشته قانيا
هه ريمه كوردستاني به يته كرن ژبو پيشقه برنا
سيسته مي ديموكراسي و به رقه راركرنا ناشتيني ل
ده قه ري.

ژلاين خوؤه روسيا فيدرال ل دژي بريارا (688) و
دانانا هيللا (36) ژبو پاراستنا جفاكي سقيل ل
كوردستاني چ پيرابوونين نه ريئي نه هاقيتنه بهر، كو
ژ ئه نجامي ئه قان برياران و نه دژايه تيكرنا روسيا
هه لېزار تني ئه نجومه ني نيشتيمانيي كوردستانا
عيراق هاتنه ئه نجامدان ب مه رجه كي كو د
چارچو قه يي ده وله تا عيراقا ئي كگرتيدا بن و چ
پارچه كرن ژبو ئاخا عيراق نه هيتنه ئه نجامدان.

ژيدهر

ئيك: چاپه مه نيي حكومي و ئيقده وه له تي:

- ب زماني عه رهي:

اقليم كردستان العراق (1998): المجلس الوطني لاقليم
كردستان العراق، اربيل، 1998.

جمهورية العراق، وزارة التخطيط (1992): الجهاز المركزي
للاحصاء، المجموعة الاحصائية السنوية، مطبعة
الجهاز المركزي للاحصاء، بغداد.

دوو: چا قبيكه فتنين كه سايه تي:

چا قبيكه فتن دگل: عه بدولعه زيز ته يب، شه مي 31 / 10 /
2020. دهوك. (ل سالا 1954 ژدايك بوويه، ل سالا
1969 گه هشته ناف ريزين (ص. د. ك. ئ)، ل سالا
1987 بوويه كارگيرئ لقا ئيك يا (پارتي
ديموكراتي كوردستان)، ل سالا 1989 يي بوويه
ئنه نامي يه دهك د ليزنا مه ركه زيدا د گونگرئ ده ي
يي (پارتي ديموكراتي كوردستان)، به ريرسي
ميحوه ري ئاميدي و گولان بوو ل سه ره لداني،
پشتي سه ره لداني د كونگرئ يازدي يي (پارتي
ديموكراتي كوردستان) ل سالا 1993 بوويه
ئنه نامي سه ركردا به تيا (پارتي ديموكراتي
كوردستان)، دناقه را ساليين (1992 - 2000)
پاريزگارئ دهوكي بوو، ل سالا (2000 - 2006)
وه زيرئ په روه ري و ب وه كاله ت وه زيرئ خاندنا

ديفيد مکدول (2004): تاريخ الأكراد الحديث، ترجمة: راج آل محمد، الطبعة الأولى، دار الفارابي، بيروت، لبنان.

سرهنگ حميد البرزنجي (2002): انتخابات اقليم كردستان العراق بين النظرية والتطبيق: دراسة مقارنة، الطبعة الأولى، اربيل، مؤسسة موكرياني. سوزان ابراهيم اميدي (2014): المشاركة السياسية في النظم الديمقراطية المختلفة، كردستان - العراق نموذجاً، مطبعة خاني، دهوك. مهدي ميكائيل البوطي (2020): الابعاد الجيوسياسية للسلوك الانتخابي في انتخابات برلمان اقليم كردستان - العراق: محافظة دهوك انموذجاً، دهوك.

3 - ب زمانى ئنگليزى و وهرگيراي:

Bakhan Ako Najmalddin & Dana Ali Salih, (2016): Paradiplomacy of the Kurdistan region after 2003, present and future journal of college of law for legal and political sciences, vol (5), no (18).
Newzad A. Shukri, (2017): Explaining U. S. Foreign Policy towards Iraqi Kurdistan 2003 - 2016 why does U. S. foreign towards Iraqi Kurdistan Change, LAP LAMBERT Academic Publishing, University of Leicester.
Peter J. Lambert, (1997): the united states ana the kurds: case studies in united states engagement, master of arts in national security affairs.

4 - ب زمانى فارسى و وهرگيراي:

مجله‌ی سیاست دفاعی (1392):، برسی تأییرات سیاست خارجی ترکیه در اقليم كردستان عراق بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران (2013 - 1991)، سال بیست و دوم، شماره‌ی 85 زمستان.
جعفر حق بناه (1387): کردها و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه فرهنگی مگالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر تهران، کدبازيابی در کتابخانه دیجیتالی دید، تهران.
جناب آقای دکتر حمید پ. هادیان (1392): بررسی سیاست خارجی ئمريکا در اقليم كردستان عراق و تأییر ئن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد،

پهرله‌مانی كوردستان، چاپخانه‌ی كارۆ، چاپی یه‌كه‌م.

سلیمان مسته‌فا حه‌سەن (2013): یاسای هه‌لبزاردنی پهرله‌مانی كوردستان - عیراق ژماره (1) سالی 1992 له گه‌ل هه‌موار كرده‌كانی، چاپی یه‌كه‌م، ئه‌كادیمیای هوشیاری و پیگه‌یانندی كادیران، سلیمان.

شوره‌ش حاجی (2018): ناسیۆنالزمی كوردی پهرچه‌كردار، ناسیۆنالزمی كوردی و حیزبی به‌عس روداو‌ه‌كانی 1936 - 2003، چاپخانه‌ی چاپ و پخش ماد، تاران.

عمر محمد عامر (1997): گوتار و چاڤیكه‌فنتین هیزا مه‌سعود بارزانی 1990 - 1995، چاپا ئیكی، چاپخانه‌ی خه‌بات، دهوك.

كریس كۆچیرا (2012): بزووته‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی كورد و بیستی سه‌ره‌خۆیی، وه‌رگیران بۆ فارسى: عزیز ماملی، وه‌رگیران له فارسیه‌وه: حه‌سەن ره‌ستگار، چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، هه‌ولیر.

م. س. لازاریف (2012): میژووی كوردستان، وه‌رگیران: وشیاره‌به‌دوللا سه‌نگاوی، چاپی پینجه‌م، ده‌زگای چاپ و بلاو كرده‌وه‌ی رۆژه‌ه‌لات، هه‌ولیر.

ئۆفرا بینگیۆ (2013): كوردی عیراق بنیاتانی ده‌وله‌تیک له‌ناو ده‌وله‌تدا، وه‌رگیرانی: سۆزان مسته‌فا كوردی، چاپی یه‌كه‌م، چاپخانه‌ی ئاراس، هه‌ولیر.
لۆكمان میهۆ (2009): كورد و كوردستان له به‌لگه‌نامه نه‌ینیه‌كانی وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وی ئه‌مريكادا، وه‌رگیران له ئنگلیزییه‌وه: وریا رة‌حمانی، چاپخانه‌ی رۆژه‌ه‌لات، هه‌ولیر.

2 - ب زمانى عه‌ره‌بى و وه‌رگيراي:

اوفرا بینگیو (2014): كرد العراق بناء دولة داخل دولة، ترجمة و تحقیق: عبدالرزاق عبدالله بوتانی، اربیل، دار اراس.

بیار مصطفى سیف الدین (2009): توركیا و كوردستان العراق: الجاران الحائران، الطبعة الأولى، دمشق، دار الزمان.

الدول الجوار للفترة 2003 - 2015 (العراق انموذجا)، مجلة تكريت للعلوم السياسية، جامعة تكريت، العدد (14).

امجد زين العابدين طعمة و نوار جليل هاشم (2018): اقليم كوردستان العراق في السياسة الامريكية - قراءة استشرافية، بحث من وقائع مؤتمر الدولي الثالث للقضايا القانونية (ilic2018) كلية القانون: جامعة ايشك - اربيل 2018/5/10.

بيار مصطفى سيف الدين (2009): اتجاهات السياسة التركية نحو كوردستان العراق في التسعينيات من القرن العشرين، مجلة جامعة كركوك للدراسات الانسانية، جامعة كركوك، المجلد (4)، العدد (2) خاص بمؤتمر كلية التربية.

عادل محمد حسين العليان و محمد كرم عبد علي (2018): القضية الكوردية في العراق و الموقف الامريكي منها (1990 - 1992)، مجلة الملوية للدراسات الاثرية والتاريخية، المجلد (5) العدد (13).

پينج رۆژنامه:

1 - ب زمانى كوردى:

ئالاي نازادي (رۆژنامه)، ژماره (40)، 1992/9/20.
خهبات (رۆژنامه)، ژماره (624)، چوارشه‌مب 1992/7/1.
خهبات (رۆژنامه)، ژماره (625)، چوارشه‌مب 1992/7/8.
خهبات (رۆژنامه)، ژماره (636)، هه‌ولير، 1992/9/2.

2 - ب زمانى عه‌ره‌بى:

جريدة الجبهة الكردستانية، العدد (5)، 1992/8/12.

شه‌ش: سايت:

www.bakerinstitute.org/files/13647

حه‌فت: به‌رنامه‌پين ته‌له‌فزيونى پين توماركرى:

ته‌له‌فزيونا خه‌بات، كه‌نالى دهوك، كونگرئ رۆژنامه‌قانى، 1992/9/7.

ته‌له‌فزيونا كوردستان - كه‌نالى سليمانى، كونگرئ رۆژنامه‌قانى، 1992/9/7.

رشته اندیشه سياسى، دانشگاه اراه اسلامى واحد تهران مركز، داود خسمه، سال تحصيلى تابستان. محمد جودا ملكوتى (1394): سيد شاهو قاسمى، سجاد ملكوتى، تحولات اقليم كردستان عراق وتأثيره بر امنيت جمهورى اسلامى ايران پس از سرنگونى صدام (2003 - 2013)، علوم وفنون مرزى، سال ششم، شماره 4، زمستان 1394.

5 - ب زمانى روسى و وه‌رگيراي:

МИХАИЛ РОСТОВСКИЙ, (2021): «Беспамятство» Андрея Козырева: свидетель опроверг сенсационные мемуары экс-главы МИДа, 01.06., "Редакция газеты "Московский Комсомолец" Электронное периодическое издание «МК.ru

Д. В. Стрельцова, (2014): РОССИЯ И СТРАНЫ ВОСТОКА В ПОСТБИПОЛЯРНЫЙ ПЕРИОД, Москва.

Евгений Максимович Примаков,, (2018): Ближний Восток на сцене и за кулисами. Конфиденциально, Москва.

چار: فه‌كۆلين و گوتار:

أ - ب زمانى كوردى:

به‌هرام محهمه‌د (1998): رۆژى 1992/5/19 وه‌رجه‌خانك له ميژوووى گه‌لى كورد، گوڤارى گولان، ژماره (175)، 1998/5/23.

رېڤينك كه‌مه‌كى (1993): به‌پيژنيخستنا پارتى ... به‌پيژكه‌فتنا ملله‌تى يه!، گوڤارا مه‌تين، ژماره (20).

مصدق توفى (1992): وانه‌كا نوى و هه‌لبزارتن، گوڤارا (مه‌تين)، ژماره (7).

هه‌لبين محمد قاسم (1993): هه‌لبزارتن جقاتا نيشتمانى يا كوردستانى، گوڤارا مه‌تين، ژماره (16)، كانونا دووئ.

ب - ب زمانى عه‌ره‌بى:

أ. كوردو (1992): الانتخابات الكردية و اعلام النظام، مجلة مه‌تين، العدد (8).

احمد محمد عبده و نجم الدين محي الدين الريكانى (2018): التغيير في السياسة الخارجية تجاه

الموقف الاقليمي والدولي من انتخابات المجلس الوطني الكوردستاني (1992)

الخلاصة

تعدّ المدّة ما بين عامي 1991 – 1994، مرحلة مهمة من تاريخ الحركة التحررية الكوردية في كوردستان العراق، حيث قامت الجبهة الكوردستانية في هذه المرحلة بالتخطيط للقيام بانتفاضة شاملة في كوردستان، وكانت الانتفاضة عملية وطنية وجماهيرية في جميع المدن الكوردستانية. وأثرت الأوضاع الدولية والأخطاء الداخلية الناجمة عن انتفاضة ربيع 1991، في هجرة مليونية -كان لها صدى دولي- لسكان مدن كوردستان؛ وذلك خوفاً من الأعمال القاسية اللا إنسانية من قبل الجيش العراقي. وبعد هذه الأحداث أصدر مجلس الأمن الدولي القرار رقم (688) ووضع خط (36) للمنطقة الآمنة وحماية أمن المنطقة، كما سنحت هذه الأوضاع الفرصة لإجراء انتخابات المجلس الوطني الكوردستاني وتشكيل أول مجلس وزراء لكوردستان العراق. قامت الحكومة العراقية بمعادة إقليم كوردستان بشتى الطرق؛ وذلك من خلال زعزعة الأوضاع الأمنية والاقتصادية والسياسية فيه، ومن ناحية أخرى كان موقف الدول المجاورة (تركيا وإيران وسوريا) مرتبطاً بحماية وحدة أراضي العراق، أما الموقف الدولي من التطورات السياسية في كوردستان (1991 – 1994) فكان لصالح اكراد العراق فقد أصدر مجلس الأمن الدولي القرار رقم (688) ووضع خط (36) لحماية المدنيين في إقليم كوردستان.

الكلمات الرئيسية: الحركة التحررية الكوردية، الجبهة الكوردستانية، انتفاضة ربيع 1991، جنوب كوردستان، انتخابات المجلس الوطني الكوردستاني.

**THE REGIONAL AND INTERNATIONAL STANCES TOWARDS/FROM THE 1992
KURDISTAN NATIONAL COUNCIL ELECTIONS**

HALKAFT ABDULWAHED SALIH and KALIL MUSTAFA OTHMAN
College of Humanities, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

Between 1994-1991 was a critical stage of the Kurdish Freedom Movement in southern Kurdistan. In this stage, the Kurdistan Front laid out to conduct a thorough uprising and considered this uprising as a national and public process in all cities and towns in Kurdistan. However, due to international circumstances and the defects of the March 1991 uprising, the people in southern Kurdistan started to collectively evacuate the cities, fearing the Iraqi regime's wrath, famous for its vicious attacks on Kurds. This collective evacuation made the Kurdish case in the center of the international focus, resulting in UN Resolution No. 688 and drawing the security line 36 protecting the Kurdish people in northern Kurdistan. All these incidents paved the way for the national council election of the Kurdistan region and the formation of the first Kurdistan ministry cabinet. The Iraqi government attempted to stand against the Kurdistan Regional government by targeting the region's security, economy, and political environment.

Moreover, the regional countries, Turkey, Iran, and Syria confirmed their positions to the unity of the Iraqi territories, alluding to their animosity to the newly formed Kurdistan region. The international countries' position regarding the event in Kurdistan regions from 1994-1991 concluded with the UN resolution of 688 and Line 36 to protect the civilians in the Kurdistan region.

KEYWORDS: Kurdish Freedom Movement, Kurdistan Front, March 1991 Uprising, Northern Kurdistan, Kurdistan National Council Elections.